

Käskiva kõneviisi mitmuse 1. isiku vormi varieerumine

**Liina Lindström, Maarja-Liisa Pilvik,
Helen Plado**

Taust

- Suuremas osas maailma keeltest erineb keeldkõne moodustus standardeitusest (van der Auwera 2006, Miestamo 2007).
- Ka eesti kirjakeeles (keeldkõnes imperatiivi marker nii eitusverbi kui ka põhiverbi lõpus)

Standardeitus		Keeldkõne	
ma	ei loe	ma	-
sa		sa	ära loe
ta		ta	är-gu luge-gu
me		me	är-ge-m luge-ge-m
te		te	är-ge luge-ge
nad		nad	är-gu luge-gu

- Proto-uurali keeldkõne verb *e/V

Kehtivad normingud

- “Eesti keele käsiraamat” (2020: 258) esitab keeldkõne vormidena *ärgem elagem ~ ärme ela(me)*.
- Seejuures peetakse kõnekeelseks vorme, kus põhiverbile pöördelõppu ei liitu (nt *ärme ela*) (*ibid.* 413).
- Kirjakeele normi kajastav ÕS 2018 ei anna vormi *ärme* juures registrimärgendit.
- Keeldkõne 1. isiku vormi muutust on üritatud taunida ja võõrapäraseks pidada (viimati nt Klaus 2021)

Imperatiivi asemel indikatiiv: jaatus

- *gem/kem*-tunnuseliste imperatiivi kasutatakse kõneleja keskse rolli rõhutamiseks verbiga väljendatud tegevuses (Erelt, Metslang (2007))
  - Endal rolli vähendamine kuulaja kaasamise kaudu: *kuid rõhutagem veel kord:*
  - Kuulajale suunatud käsu leevendamine endale põhivastutuse võtmise teel: *Osakem seda hinnata!*
- *-gem/-kem* lõpp formaalsele tekstile omane, „lektoriimperatiiv“
- Imperatiivi 1pl asemel kasutatakse sageli indikatiivi (vt Erelt, Metslang 2007):
  - *lugegem raamatut => loeme raamatut*
  - Kõneleja ja kuulaja rollid võrdsemad
  - Ei saa kasutada teadmises- ja tundmisverbide

Keeldkõne vs standardeitus

Standardeitus		Keeldkõne	
ma	ei loe	ma	-
sa		sa	ära loe
ta		ta	är-gu luge-gu
me		me	är-ge-m luge-ge-m
te		te	är-ge luge-ge
nad		nad	är-gu luge-gu

ei loe, ei lähe – standardeitus;

loe ja *lähe* konnegatiivsed verbivormid, isik markeerimata

ära loe, ära mine – imperatiivne verbivorm, spetsiaalne keelav eitussõna

är-ge-m luge-ge-m, är-me loe-me – isiku topeltmarkeerimine

Är-me loe – isik markeeritud vaid eitusverbil; kas imperatiivivorm või standardeituses kasutatav konnegatiivne verbivorm?

- kas *ärme mine* või *ärme lähe*?

Mida uurisime?

ärgem tehkem, ärme teeme, ärme tee kasutussagedus eri korpustes ja eri aegadel

Milliseid variante kirjakeelest veel leida võib?

Milline on muutuse suund ja mis seda motiveerib?

Millest varieerumine sõltub?

Minema-verb lõputa vormi indikaatorina: kas *ärme mine* või *ärme lähe*?

Materjal

Estonian National Corpus 2019

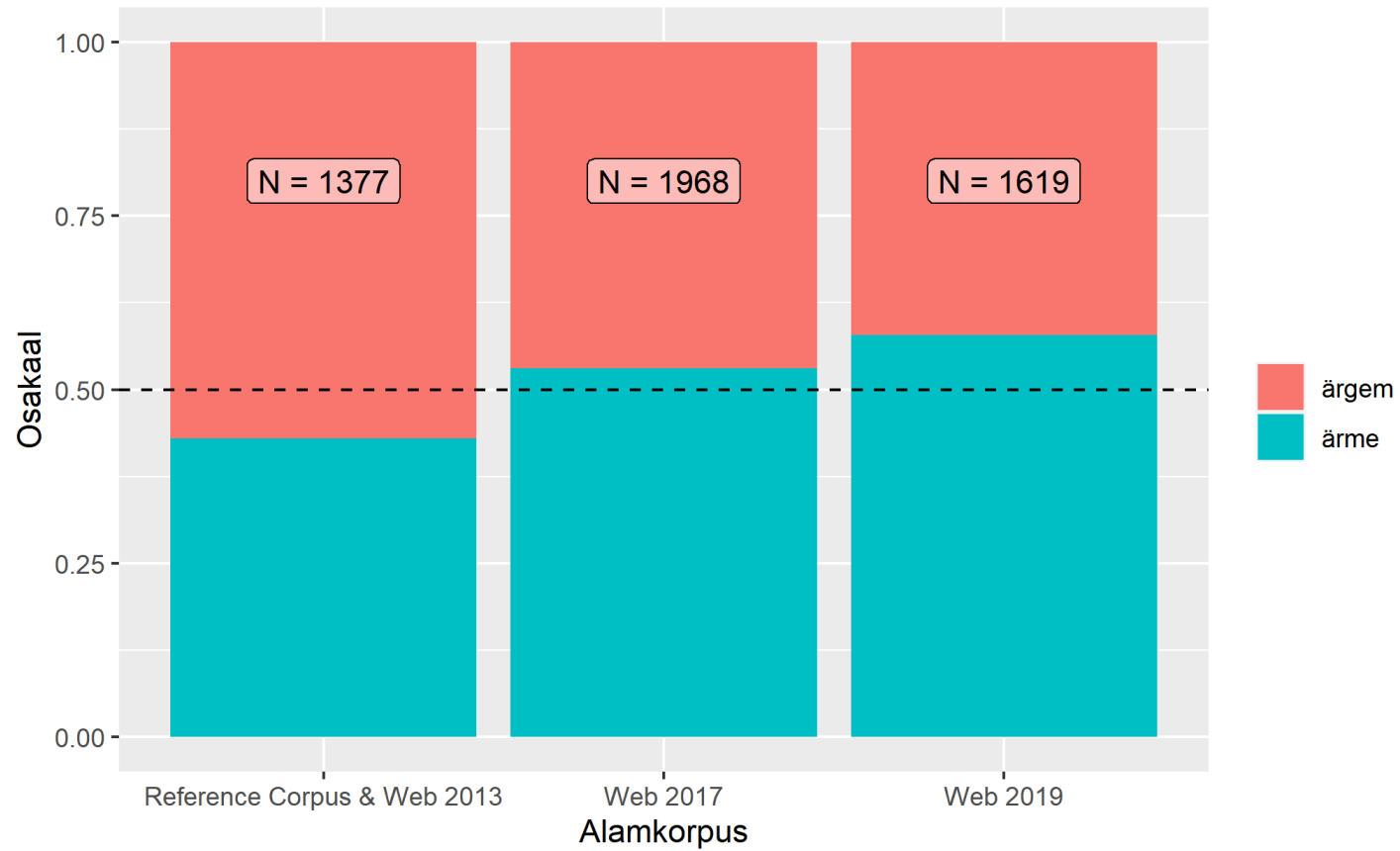
juhuvalim 5000 lauset sõna ärgem või ärme sisaldavate lausete hulgast, peale korduvate näidete jms eemaldamist 4969 lauset

Ei olnud võimalik lõpuni hinnata tekstide (in)formaalsust ja toimetatust

Vaatasime

- *ärme ~ ärgem*
- *põhiverbi lemma*
- *põhiverbi vorm*
- eitussõna ja põhiverbi kaugus üksteisest
- *gi/ki-liite* olemasolu põhiverbil
- Kättesaadav ka info alamkorpuse kohta

Ärgem või ärme?

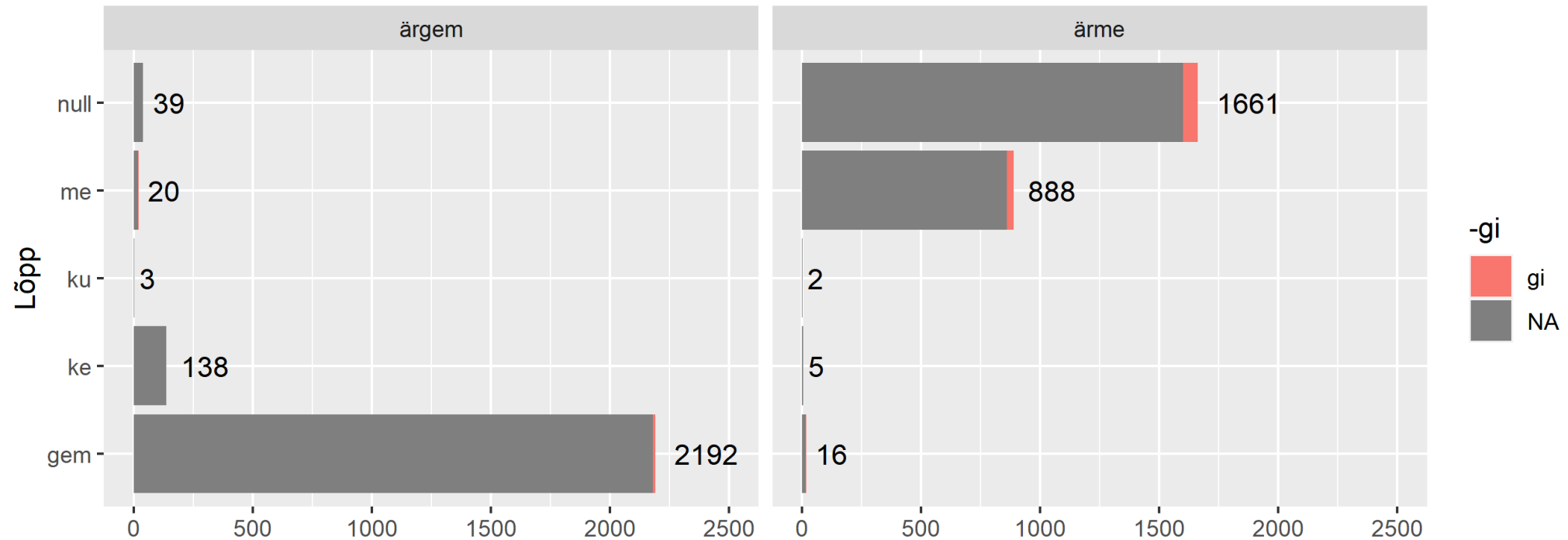

Keeldkõne mitmuse 1. pöörde vormid

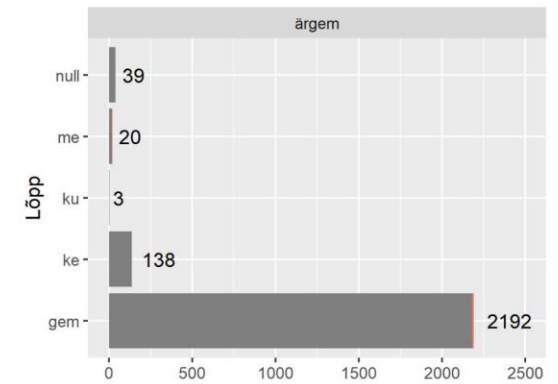
Korpuses esineb:

ärgem lugegem	ärme lugegem
ärgem lugege	ärme lugege
ärgem lugegu	ärme lugegu
ärgem loeme	ärme loeme
ärgem loe	ärme loe

Millise lõpuga kombineerub?

Millise lõpuga kombineerub ärgem?

null: "Teoreetiliselt on see kõik muidugi huvitav, aga **ärgem** siiski teatud piire **ületa**," peab Turovski õigeks. (royal-canin.ee)

-me: Hea küll, **ärgem kasutame** sõna süsteem.(sport.delfi.ee)

-gu/-ku: Ning **ärgem üldistagu**, et meestele meeldivad pikad juuksed. (foorum)

-ge/-ke: Kallis eesti rahvas - saan liigagi hästi aru, et muretsete praegu, kuid **ärgem muretsege** liiga. (blogi)

-gem/-kem: Aga **ärgem unustagem**, et kõiges saab olla veelgi enam maksimalist.

Millise lõpuga kombineerub

ärme?

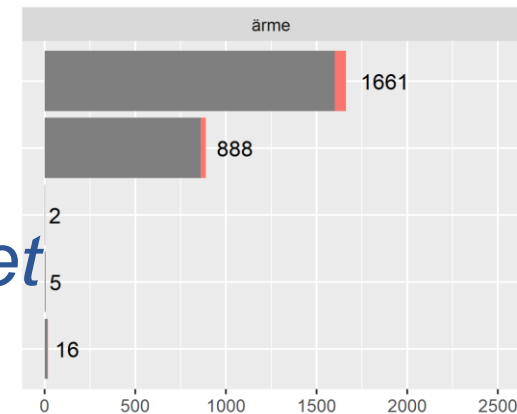
null: Aga ärme seda praegu aruta, sest elamise kvaliteet sõltub kõigepealt töökohtadest, niisiis /.../ (EPL 1999)

-me: Et ärme jumala pärast inimesi ärritame, elu niigi raske? (PM 2000)

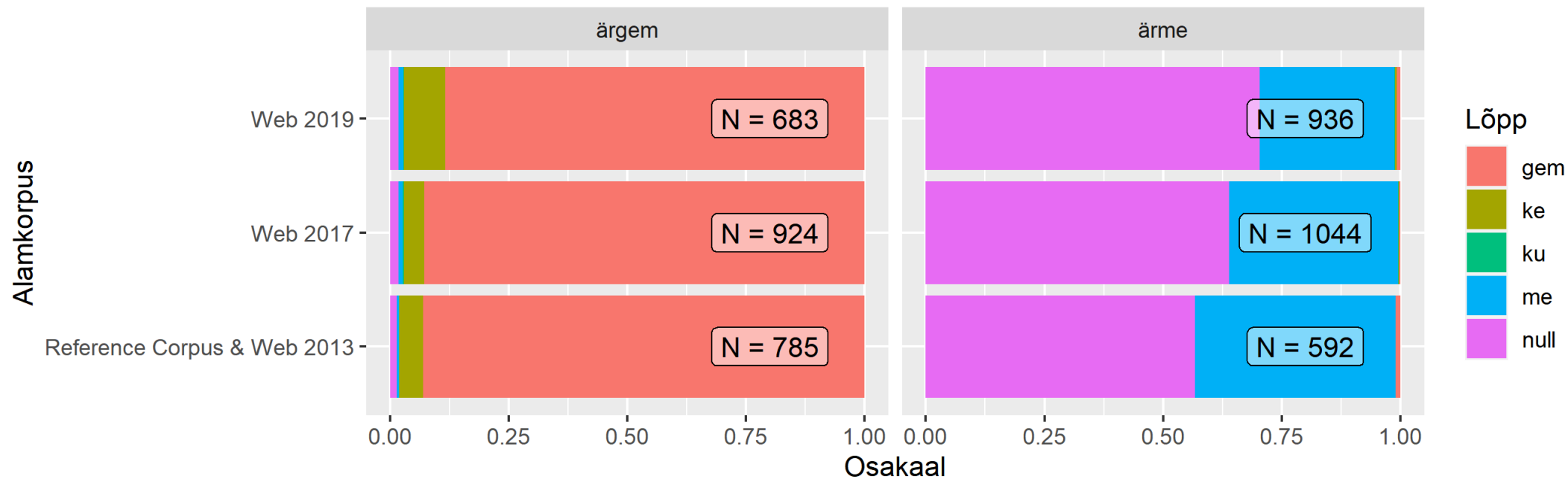
-gu/-ku: Ja ärme parem rääkigugi raybandsidest. (blogi)

-ge/-ke: Aga ärme väga suuri lootusi Pevkuriga siduge, kuid ta on pannud need asjad kirja ning seda saaks talle siis näidata /.../ (err.ee)

-gem/kem: Nii et ärme demagoogitsegem. (naisteleht.ohtuleht.ee)

Millise lõpuga kombineerub?

Muutuse suund:

Ärme 52%, *ärgem* 48%

Ärme kasutus kasvab, *ärgem* kahaneb

Ärgem + *gem* kogu andmestikus kõige sagedasem - 44%

Ärme + null kogu andmestikus 33%, kasutussagedus kasvab

Ärme + *me* kogu andmestikus 18%, kahaneb

Võrdluseks spontaanse kõne foneetiline korpus:

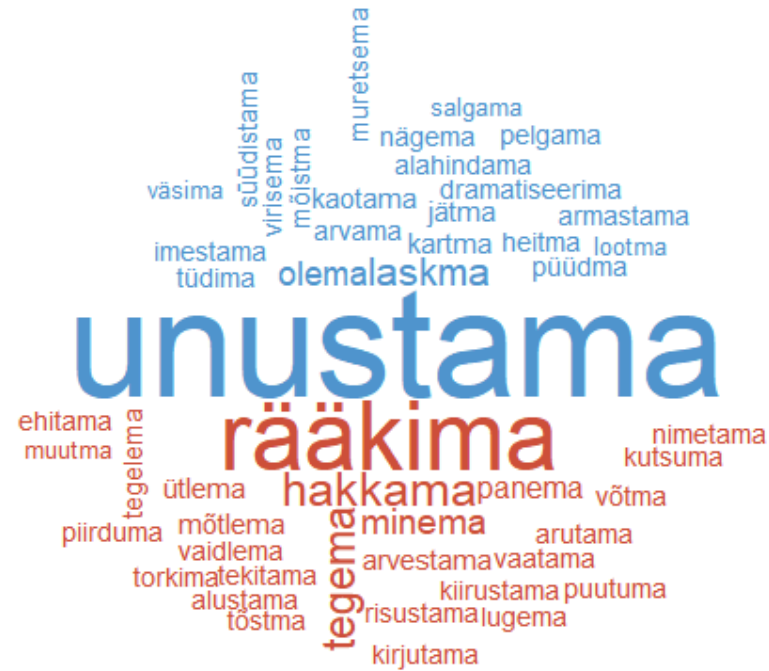
Ärgem puudub

Ärme + null: 14 juhul

Ärme + *me*: 3 juhul

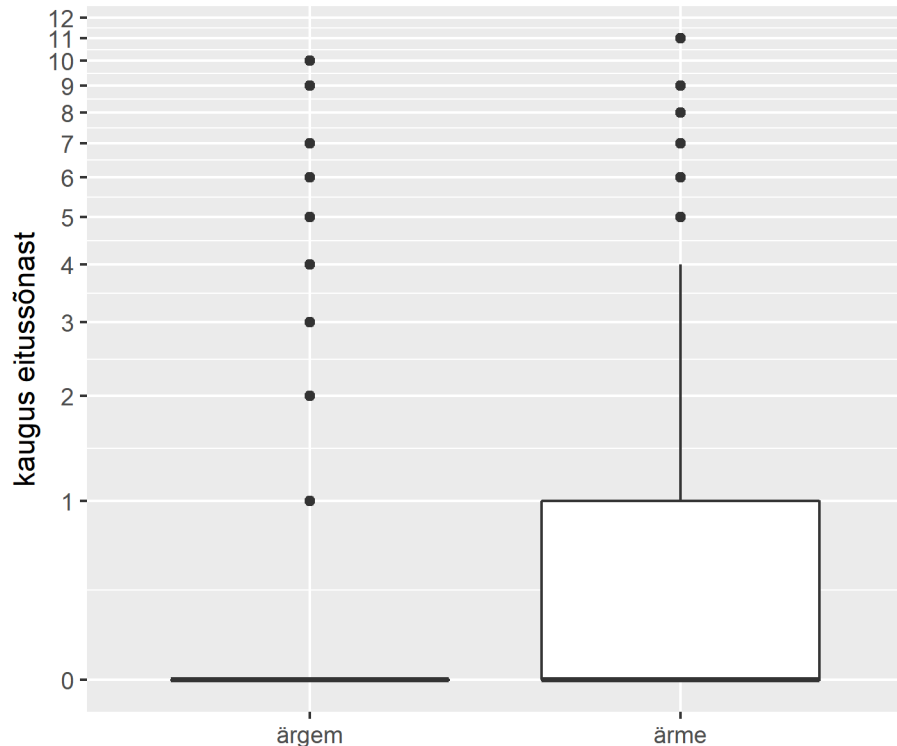
Lemmad

ärgem

ärme

Põhiverbi kaugus eitussõnast

Standardeituses kaugus 0: *ei sõimle*

Kaugus keeldkonstruktsioonis varieerub

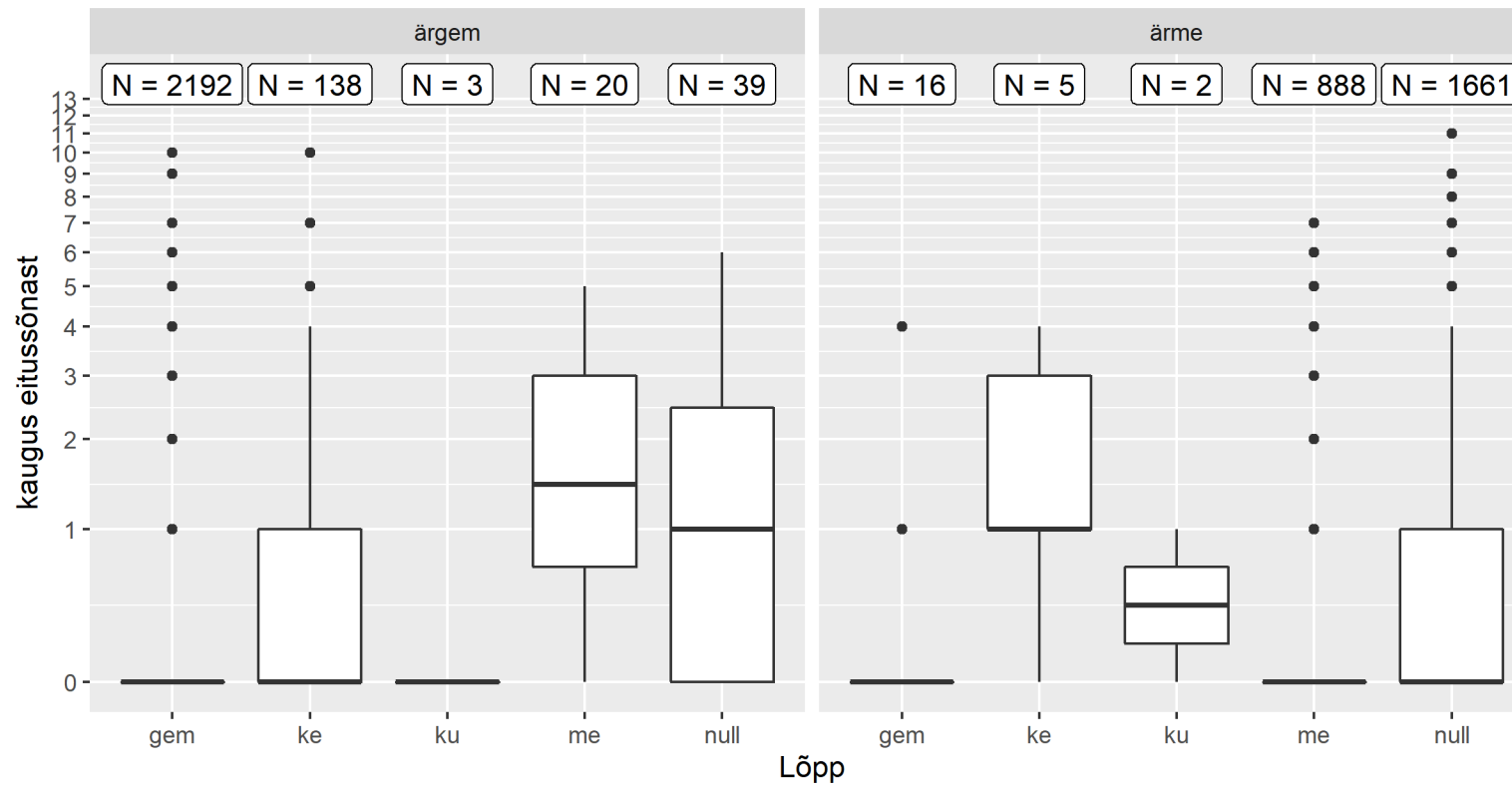
0: *Fännid elagem rahus ja ärme sõimelgem..* (soccernet.ee)

1: *Seejärel lahkus Streimann sündmuskohalt, rääkis veel enne seda meile, et ärme üldse kutsu kiirabi ning et saame ise hakkama.* (EPL 2002)

5: */.../ aga ärme nüüd asjas riigipööret ka nägema hakkame.* (looduspilt.ee)

Põhiverbi kaugus eitussõnast

Ärme lähe või ärme mine?

- **ärgem** 41:
  - 31 *mingem*
  - 8 *minge*
  - 1 *lähme*
  - 2 *lõputa*
- Aga **ärgem** nüüd teemast liiga kaugele ka **mine**, häda ju hoopis selle kohutava heliga!
- Jah, ta on noor, kuid **ärgem** nüüd **lähe** lolliks!
- **ärme** 92:
  - 1 *mingem*
  - 33 *lähme*
  - 58 lõputa: 47 *lähe* + 11 *mine*
- **ärme** kaugele **mine**, meil siin Eestis kehtib perearstidele majandusseadus, mida vähem ravid seda rohkem võtad dividende.
- Piisaks muidugi ka natukesest, **ärme** ahneks **lähe** 😊

Kokkuvõte: keelemuutus

Keelesisene analoogiamuutus

Topeltmarkeeringuga 1pl vorm *ärgem tehkem, ärgem mingem* on muutumas:

1. jaatava kõneliigi analoogial võtab indikatiivi vorm üle spetsiaalse käskiva kv vormi (*ärme teeme, ärme lähme*)
2. standardeituse analoogial kaob markeering põhisõnalt, selle asemel konnegatiivne verbivorm (*ärme tee, ärme lähe*)

Muid variante on vähe ning need kajastavad pigem keelekasutajate segadust vormi moodustamisel.

Kokkuvõte: normingud

Keelemuutus on kaugemale jõudnud informaalses suulises keelekasutuses, kus *ärgem tehkem* varianti ei leia (vähemalt meie materjalide põhjal)

- !vajaks kinnitust näiteks raadiosaadete korpuse põhjal

Keelemuutus on veebikorpuse põhjal jälgitav

Ei ole põhjust eelistada varianti *ärme teeme* variandile *ärme tee*:

ärme teeme on selgelt muutuse vaheetapp, suund on *ärme tee* üldistumisele

Aitäh!

Viited

Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2018. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus-

Erelt, Mati, Tiiu Erelt, Kristiina Ross 2020. Eesti keele käsiraamat. Uuendatud väljaanne. Tallinn: Eesti Keele Instituut, EKSA.

Erelt, Mati, Helle Metslang 2007. Nihetest eesti imperatiivi paradigmas. - Grammatika és kontekstus. Ed. by Marta Csepregi, Virpi Masonen. Budapest: Eötvös Loránd University, 76–87.

Klaus, Väino 2021. Inglispärase grammatika pealetung. – Sirp, 26.02.2021.

Miestamo, Matti 2007. Negation – An overview of typological research. *Language and Linguistic Compass* 1/5, 552–570.

van der Auwera, Johan 2006. Why languages prefer prohibitives. – *Journal of Foreign Languages* 1, 2–26.